

Dohnányi Ernő

János
Kristóf

1974

Amer. m.
Világ
1974
Dec. 15.

SZIKLAY ANDOR:

**MAGYAR
LÁBNYOMOK ...**

Ernő, János, Kristóf: három Dohnányi. Kettővel sok dolgom-bajom volt, bár sohasem találkoztunk. Eggyel néhány estét töltöttem egy fedél alatt, de nem ismerem. Egyről félévszázadon át magyarnak lehetetlen volt tudnia; egy csak mostanában kezdett ismertté válni magyar körökben; egy pedig éppen a magyarság előtt ismeretlen, holott ő volt a II. világháború olyan sokak által maguknak igényelt, de aránylag oly kicsiny „Underground”-jának első magyar hőse és vértanuja.

Ernő, külföld felé mindig „Ernst von Dohnányi”: kimagasló zeneszerző, zseniális zongoraművész és unalmas karmester, a két háború között a magyar zenei élet minden gócpontjának teljhatalmu hivatalos „Főigazgató”-ja, akinek szerzeményei egy olyan ifjúkori műtől, amelyre Brahms azt mondta, hogy „szívesen lennék a szerzője”, egy zeneileg kinos és politikailag még kinosabb „Gömbös Induló”-ig terjednek. Amerikába vándorlása előtt a State Departmentben többek közt rám hárult köz- és magánélete kivizsgálása s így ismertem meg szegről-végre. Az ügyet a sajtóban és kulturkörökben éles viták tették politikailag kényessé; bebocsátása sokáig késett. Zongorajátéka még 83 éves korában is, röviddel halála előtt, bámulatos volt — mint ma is beszerezhető gramofonlemez tanusítja (LPBR-6061). Ilyen nagy mestertől, nagypjától, tanult zongorázni Kristóf — de vezényelni már Leonard Bernsteintől, aki akkor még

nem volt a mai balett-táncos. A ma is csak épphogy negyvenen felüli kitünő karnagynak frankfurti szolgálatom idején, ugy tizenöt éve, az ottani és a kölni filharmónia és operaház élén voltak nagy sikerei, majd a salzburgi és bayreuthi ünnepeken, később ideát és már Budapesten is fellépett. Végül: jól zongorázott ugyan, de csak passzióból, mert jogász s végül főbíró volt János, „Hans von Dohnanyi”, aki most lenne 72 esztendő, ha 43 éves korában a sachsenhauseni koncentrációs táborban meg nem fojtották volna, mégpedig a Sors iróniájának egy elborzasztó kilengése folytán (tanuallomásokból tudjuk) zongoradróttal...

1937 nov. 5-én (pontosan tudunk mindent, pl. hozzáfetekem, hogy d.u. 4:15-től 6:44-ig) rendkívüli értekezletet tartott Hitler a Kancelláriában. Jelen volt Blomberg tábornok, hadügyminiszter; Fritsch tábornok, hadseregparancsnok; Göring marsall, a légierő parancsnoka; Rader admirális, a haditengerészet parancsnoka; Neurath külügyminiszter; és Hossbach vezérkari ezredes, később tábornok, mint jegyző (aki mindent tulélt és még 1961-ben is beszéltem vele az alantiakról). Az évszámot tessék jól megjegyezni: 1937-ben vagyunk... és Hitler kifejti a „Streng Geheim” ülésen, hogy az 1943 és 1945 közötti időszakban háborút kell viselni, tovább nem várhat, mert az angolok és a franciák egyre világosabban fogják látni szándékait. Ha 1943 előtt sikerül elfoglalnia Ausztriát és Csehszlovákiát, úgy, hátvédje biztosított lévén, elbánhat Franciaországgal. Ha netán 1-2 éven belül nagy hazai krízis áll elő a franciáknál, vagy az olaszok háboruba keverednek a nyugatiakkal a Földközi-tengeren, úgy már ilyen korán történhet német háborus lépés, tehát bátorítani kell Mussolinit, miközben a spanyol polgárháboru „remélhetőleg még 3 évig is eltarthat” és a Nyugat sorozatos lépésekkel kényszerhelyzetbe lesz szorítható. (Göring mindezt megerősítette Nürnbergben: IMT-IX, 344-345.)

Hitler ilyen korai és határozott háborus terveinek lényege átszűrődött egy hasonlóan magas hivatalos körbe, Canaris admirális és néhány legközelebbi barátja titkos körébe. Itt és így kezdődik a „Canaris-Oster Kör”-nek, a „Goerdeler-Beck-Canaris Összeesküvés”-nek ma már minden részleté-

ben dokumentált története, amely a következő hét évre terjed ki és amelyben Dohnányi János előbb a háború meggátlása, majd béke létrehozatala érdekében a főszerepek egyikét játszotta s végül életét áldozta.

***

Már 1934-ben, egy évvel Hitler uralomrajutása után, amikor Gürtner igazságügyminiszter egyik aszisztense volt, megkezdte Dohnányi a rezsim jogtörő cselekményeinek titkos listázását, a fokozódó terror részleteinek és áldozatainak feljegyzését, egy majdani (a nürnbergihez hasonló) nemzetközi bíróság számára. Az összeesküvés hálózatának terjedése folyamán Canaris, a kémiszolgálat főnöke, a legbizalmasabb összekötő munka vezetésével bízta meg; ekkor már a „Reichgerichtsrat” (legfőbb bíróság) egyik bírója volt Lepizig-ban. Rövidesen a nyugatiaknak küldendő titkos békejavaslatok kidolgozása is főként a Dohnányi feladata lett. Egyet mindig kikötött: Hitlernek, vagy bárki másnak meggyilkolásában, akár csak annak tervezésében, vallásértékei okokból részt nem vesz; Hitler lemondásának, vagy elmozdításának a katonai vezetés és külföldi támogatás révén elérendő kieroszakolását sürgette. Az évek múlásával, okmányhegyek új és újabb megmászása után, egyre fontosabbnak ítélik meg szerepét az összeesküvéssel foglalkozó szakkönyvek írói; André Brissaud 1970-beli (angolul az idén kiadott) Canaris-életrajzában Dohnányi János az egész akció „egyik feje”, „központi alakja” gyanánt szerepel. A legkiválóbb amerikai szakértő, Harold Deutsch professzor, őt és néhány társát így emeli ki „The Conspiracy Against Hitler” c. nagy munkájában: „Az utókor ezideig nem övezte neveiket annyi elismeréssel, amennyi oly bőségesen kijár nekik.” De hát a dolgok elején túl korai volt az: titkosak voltak az okmányok. Azután pedig már túl késő: az régi közönség maradványai kiöregedve botorkáltak új és újabb izgalmak közt, a legújabb nemzedék pedig nemhogy hátra nem néz, de előre is alig.

Dohnányi János árnyával többször találkoztam. Először akkor, amikor a háború európai befejezése után az olasz frontról átrendeltek Németországba és hetekig az agyonrombolt, hullabűzös, keletnyugati Berlinben dolgoztam. Ott a fenti Harold Deutsch-al hoztak össze feladataim. Kijelölt lakóhelyünk Föhrenweg 10 alatt egy nagy, elegáns villa volt

Európának előbb s azóta is egyik legszebb villanegyedében, Dahlem-ben. Az előző lakó és tulajdonos, Keitel tábornagy, vezérkari főnök, akkor már Nürnbergben ült, ahol egy évvel utóbb ki is végezték. Canaris gyakran járt a villában Dohnányival együtt; megkönyékezték Keitelt, de ezt végül abbahagyták. A villa ma a potsdami katonai misszióknak berlini „Town House”-a.

Hasonló villában, rövid sétányira onnan, laktam családommal 1967-70-ben, amikor a berlini U.S. Mission keleti osztályát vezettem; Nyirfásor szögelt be a mi utcánkba, az Am Hirschsprung-ba; közepén Canaris volt háza, amelyben gyakran napokig volt szállóvendég Dohnányi.

A tóparton, a Wannsee legszebb pontjánál, egy palotaszzerű villa minden szaluja mindig zárva. Az emlékek is sötétek ott benn; amikor nagy kivételesen bemehettem, fülledt és nedves nyári levegő volt a termekben, de én fagyhideget éreztem. Canaris itt tartotta első megbeszéléseit az összeesküvés vezetőivel, köztük Dohnányival, 1938-ban — és később egy másik, egészen más célzatu összeesküvő csoport szőtt itt terveket. Ez itt a hirhedt „Villa Wahnsee”... itt határozták el Reinhard Heydrich-al az élen, az „Endlösung”-ot — tizenegymillió emberélet „végmegoldás”-át.

Dohnányi Ernő szabadsághős-fiának emlékét János özvegye igyekezett a közvéleménnyel megőriztetni: Christine von Dohnanyi geb. Bonhoeffer „Aufzeichnungen” c., 1958-ban kiadott emlékirataiban. A magyarság nem ismeri; a németek is alig, mert akik olvasták, inkább nem beszélnek róla — abból az okból, amelyre a kötélről és az akasztott ember házáról szóló bölcs mondás utal. Tul sok apa lapul, tul sok gyermek nem mer kérdezni, tul sok a kísértet. Mi vagyunk azok, akiktől szót érdemel a lelkiismeret német-magyar képviselőjének tiszteletreméltó emléke.

